

บทความ

รากฐานทางปรัชญาของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง จากกรอบความคิดทางพุทธศาสนา

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยปัจจุบัน นับเป็นวิกฤตการณ์ครั้งร้ายแรงที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย วิกฤตการณ์ครั้งนี้ก่อให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ ถึงแนวทางการพัฒนาบ้านเมืองตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ที่ผ่านมา อันเป็นแนวทางการพัฒนากระแสหลักที่ได้รับการชี้นำจากธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF.)

นักคิดของสังคมไทยหลายท่าน เริ่มพยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ซึ่งแตกต่างไปจากแนวทางกระแสหลักที่เคยดำเนินมาในอดีต

“ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง” ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐^๑ นับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ และเป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาอีกแนวคิดหนึ่งที่แตกต่างจากกระบวนทัศน์ของการพัฒนากระแสหลัก แนวคิดนี้น่าจะได้รับการพิจารณาโดยละเอียด เพราะอาจเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนา ที่จะช่วยให้บ้านเมืองรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่เป็นผลพวงจากการพัฒนาบ้านเมืองตามกระบวนทัศน์แบบเก่า

บทความชิ้นนี้เป็นความพยายามที่จะอาศัยตรรกะลาวเอาความคิดเชิงปรัชญาสังคมชุดหนึ่งจากหลักพุทธธรรม เพื่อเป็นรากฐานรองรับแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ และระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้ โดยอาศัยแนวการอธิบายหลักพุทธธรรมตามกระบวนทัศน์ของสำนักสันตติโก^๒ (ซึ่งได้คลี่คลายไปสู่การก่อตั้งชุมชนชาวพุทธที่มีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง และพึ่งตนเองหลายแห่งในกลุ่มชาวอโศก) เป็นตัวแบบของการวิเคราะห์

โครงสร้างส่วนลึกทางสังคม

ถ้าเปรียบเทียบประเทศของเราเหมือนกับครอบครัวใหญ่แห่งหนึ่ง เรามีทางเลือก ๒ ทางใหญ่ๆ ในการสร้างรากฐานฐานะของครอบครัว คือ

ประการแรก ตั้งเป้าว่าจะสร้างรากฐานฐานะของครอบครัวให้มีความมั่งคั่งร่ำรวยโดยรวดเร็ว ซึ่งจะกระทำได้โดยวิธีกู้เงินคนอื่นมาลงทุน แล้วอดทนทำงานหนักช่วงแรก เพื่อหาเงินมาผ่อนใช้หนี้ รวมทั้งสะสมทุนสำหรับขยายงานต่อไป

ถ้าทำได้สำเร็จ ครอบครัวของเราก็มีโอกาสจะกลายเป็นเศรษฐีใหม่ ได้กินดีอยู่ดีอย่างสุขสบายในระยะยาว มีหน้ามีตาในสังคม

แต่ถ้าทำล้มเหลว ก็อาจจะเสี่ยงต่อการขาดทุนเป็นหนี้เป็นสิน อาจถึงขั้นล้มละลาย ต้องทำงานใช้หนี้ กลายเป็นข้าคนคนอื่นเขา

ประการที่สอง ตั้งเป้าว่าจะสร้างฐานะของครอบครัวเรา โดยเน้นสร้างความมั่นคงมากกว่าสร้างความมั่งคั่ง

ไม่หวังจะร่ำรวยเร็วๆ โดยวิธีเสี่ยงกู้เงินมาลงทุนจำนวนมากๆ แต่ขยันทำงานไปเรื่อยๆ อย่างสม่ำเสมอ พอกินพอใช้ มีความสุขตามอัตภาพ ค่อยๆ เก็บหอมรอมริบสร้างฐานะของครอบครัว ถึงจะไม่ร่ำรวยอย่างรวดเร็ว แต่ก็ไม่เสี่ยงต่อการตกอับยากจน

การที่เราจะตัดสินใจเลือกแนวทางแบบไหนในการสร้างรากฐานฐานะของครอบครัว อันที่จริงขึ้นอยู่กับพื้นฐานของวิธีการมองแก่นสารความหมายเกี่ยวกับชีวิตและโลก ถ้าเรามองว่าเป้าหมายที่เป็นแก่นสารของชีวิตอยู่ที่การแสวงหาความสุขสมอยากจากความมั่งคั่งร่ำรวย และการกินอยู่อย่างสุขสบาย การเลือกแนวทางสร้างฐานะของครอบครัวแบบแรกก็อาจถูกต้อง เพราะว่า คำนึงค่าความเสี่ยง

สมมติต้นทุนความเสี่ยงมีค่าเท่ากับ X และประโยชน์ที่หวังจะได้รับจากความมั่งคั่งร่ำรวยมีค่าเท่ากับ

Y_1 ถ้า Y_1 มีค่าสูงกว่า X มาก ก็คุ้มค่าความเสี่ยงที่จะเลือกแนวทางนี้

แต่ถ้ามองแก่นสารคุณค่าของชีวิตที่เป้าหมายอื่น อันไม่ใช่อยู่ที่ความมั่งคั่งร่ำรวยเพียงอย่างเดียว เช่น ขึ้นอยู่กับศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์ หรือการได้ทำคุณความดีตามหลักคำสอนทางศาสนา หรือลัทธิความคิดความเชื่อต่างๆ ซึ่งในบางวัฒนธรรมก็ถือว่าการสะสมความมั่งคั่งมากเกินไปเป็นบาปด้วยซ้ำ เป็นต้น

การเลือกแนวทางการดำเนินชีวิต และการสร้างรากฐานฐานะของครอบครัวแบบหลัง โดยเน้นสร้างความมั่นคงมากกว่าความมั่งคั่ง ก็อาจจะเป็นทางเลือกที่ถูกต้องการกว่า

ทั้งนี้เพราะขณะที่ต้นทุนความเสี่ยงยังคงเท่าเดิมคือเท่ากับ X แต่ประโยชน์ที่ได้รับจากความมั่งคั่ง ร่ำรวยภายใต้เกณฑ์วินิจัยคุณค่าชุดใหม่จะลดน้อยลงกว่าเดิมเหลือเท่ากับ Y_2

ยิ่ง Y_2 มีค่าน้อยกว่า Y_1 มากเท่าไร ความคุ้มค่าที่จะเสี่ยงเลือกแนวทางพัฒนาแบบแรก ก็ยิ่งลดน้อยลงมากเท่านั้น

การตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนาบ้านเมืองแบบใดแบบหนึ่ง จึงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ อย่างบังเอิญในสุญญากาศ แต่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของค่านิยม วัฒนธรรมทางความคิด หรือสถานะทางจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมนั้นๆ ที่จัดเป็นโครงสร้างส่วนลึกของสังคม

ในอัครัญญสูตร ที่มุนิกาย ปาฏิภวรรค^๓ พระพุทธเจ้าได้อธิบายถึงตรรกะของการกำเนิดระบบสังคมและอำนาจรัฐไว้ โดยเล่าถึงลักษณะสภาวะดั้งเดิมในธรรมชาติ (state of nature) ก่อนการกำเนิดระบบสังคมมนุษย์ว่า เดิมทีมนุษย์อยู่กันอย่างสงบ สันติ ร่มเย็นในดุลยภาพอันอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและในกิจกรรมการบริโภคอย่างพอเหมาะพอดีของมนุษย์ มีพืชพันธุ์ธัญญาหารอย่างอุดมสมบูรณ์ พอเพียง สำหรับมนุษย์ทุกคนจะไปเก็บกินบริโภคเมื่อไรก็ได้

ต่อมาเมื่อมนุษย์เริ่มมีความกำหนด มีความโลก และมีความเกียจคร้านมากขึ้น แบบวิถีการผลิต และการบริโภคของมนุษย์ก็เริ่มเปลี่ยนไป ดังที่ทรงบรรยายว่า

“..... ครั้นนั้น สัตว์ผู้หนึ่งเกิดความเกียจคร้านขึ้น จึงมีความเห็นอย่างนี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญ เราช่างลำบาก เลียนี่กระไร ที่ต้องไปเก็บข้าวสาลีมาทั้งในเวลาเย็น สำหรับอาหารเย็น ทั้งในเวลาเช้าสำหรับอาหารเช้า อย่างกระนั้นเลย เราควรไปเก็บเอาข้าวสาลีมาไว้เพื่อบริโภคทั้งเย็นทั้งเช้าคราวเดียวเถิด”

เมื่อมีผู้หนึ่งเริ่มต้น ก็เริ่มเกิดการลอกแบบ และมีการขยายการสะสมกักตุนผลผลิตส่วนเกินจำเป็นในการบริโภคไว้ด้วยความโลภเพิ่มมากขึ้น ๆ ในที่สุดความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ให้ผลผลิตพอเพียงต่อการบริโภคสำหรับมนุษย์ทุกคนก็เริ่มเสื่อมสลายไป ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เริ่มถูกความโลภของมนุษย์ทำลาย แล้วความขาดแคลนก็เริ่มเกิดขึ้น

เมื่อผลผลิตที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เกิดขาดแคลนไม่เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ เริ่มมีการแบ่งเขตแดน และมีสถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลเกิดขึ้น เหมือนน้ำสะอาดถ้ามีอยู่อย่างเหลือเฟือตามธรรมชาติ เพียงพอที่จะให้มนุษย์ทุกคนได้ใช้บริโภคบริโภค ก็จะไม่มีการคิดยึดครองเป็นเจ้าของหรือไม่มีสถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของน้ำสะอาดดังกล่าว แต่เมื่อใดที่สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย และเริ่มขาดแคลนน้ำสะอาดบริสุทธิ์ การแย่งชิงครอบครองเป็นเจ้าของแหล่งน้ำสะอาด ตลอดจนการแลกเปลี่ยนซื้อขายน้ำสะอาดนั้น ๆ ก็จะเกิดตามมา เป็นต้น

หลังจากที่สถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องตามมา ก็คือปรากฏการณ์ของการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลดังกล่าว เริ่มมีการขโมย การทะเลาะแย่งชิง การกล่าวเท็จ ตลอดจนการต่อสู้ทำร้ายกันตามลำดับ สุดท้ายก็เกิดสถาบันการปกครองขึ้นมา เพื่อจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของสังคม ดังที่กล่าวไว้ในอัคคัณฐสูตรว่า

“..... ครั้นนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็ปรึกษากันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาของ ที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การดิ้นรนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่านี้ บาปกรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏแล้ว ในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย พวกเราก็จักสมมติสัตว์ผู้หนึ่ง ให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตัดสินผู้ที่ควรตัดสินได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น”

และพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายต่อไปในอัคคัณฐสูตรว่า “..... เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล อีกชื่อว่ามหาชนสมมติ จึงอุปติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้าเป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อีกชื่อว่า กษัตริย์ กษัตริย์จึงอุปติขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุใจ ได้โดยธรรม ดังนี้แล อีกชื่อว่า ราชา ราชาจึงอุปติขึ้นเป็นอันดับที่สาม”

ตรรกะของการกำเนิดระบบสังคมมนุษย์ตามคำอธิบายให้อัคคัณฐสูตรนี้ คล้ายคลึงกับแนวความคิดของนักปรัชญาในสำนักทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social contract) อันเป็นรากฐานของแนวความคิดลัทธิเสรีนิยม ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพมาก เพราะถือว่าเป็นแก่นสารพื้นฐานของมนุษย์ในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติ ก่อนที่มนุษย์จะมารวมกันเป็นสังคมภายใต้ความควบคุมของอำนาจรัฐ ฉะนั้น รัฐจึงมีความชอบธรรมที่จะแทรกแซงสิทธิเสรีภาพของมนุษย์แต่ละคนได้ เพียงเท่าที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

ขณะเดียวกันตรรกะของการกำเนิดระบบสังคมมนุษย์ดังกล่าวก็ชี้ให้เห็นแก่นสารสาระที่สำคัญว่า ปฏิสัมพันธ์ในมิติทางด้านจิตวิญญาณที่ประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างส่วนลึกของสังคม (Deep structure) จะเป็นตัวกำหนดแบบวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม (Sub-structure) อันจะ

รองรับกิจกรรมต่างๆ ในโครงสร้างส่วนบนของสังคม (Super structure) ที่คลี่คลายตามมา ดังภาพ

ในภาวะธรรมชาติ เมื่อผู้คนอยู่กันอย่างสุขสงบ ยังไม่มีความโลภและกิเลสตัณหาอุปาทานอะไรมากนัก กิจกรรมการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกผลผลิต การบริโภคผลผลิต ตลอดจนแบบวิถีการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตของระบบสังคม ก็จะเป็นไปในลักษณะแบบหนึ่ง

แต่เมื่อความโลภ ความเกียจคร้าน และกิเลสตัณหาอุปาทานเริ่มครอบงำมนุษย์มากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ในมิติทางด้านจิตวิญญาณที่ประกอบเป็นโครงสร้างส่วนเล็กของสังคมก็จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่งผลให้แบบวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

เช่น จากการผลิตหรือหาอาหารไว้กินวันต่อวัน แบบเดิม ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแบบวิถีการผลิตใหม่ มีการสร้างผลผลิตส่วนเกินจำเป็นขึ้นมาสะสมกักตุน สำหรับการบริโภคในอนาคตเพิ่มมากขึ้นๆ และจากความสัมพันธ์ในการผลิตที่ผู้คนเคยต่างคนต่างหาอาหารกันอย่างอิสระ ก็เริ่มมีการกำหนดสถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินขึ้น ใครมีร่างกายแข็งแรงกว่า ก็ดึงเอาผลผลิตส่วนเกินไปสะสมกักตุนไว้มากกว่า ผลที่สุดก็กำหนดให้โครงสร้างส่วนบนของสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงตาม เกิดสถาบันการปกครอง สถาบันกฎหมาย สถาบันศาสนา ฯลฯ

กิจกรรมต่างๆ ในมิติทางด้านเศรษฐกิจของมนุษย์ จึงวางอยู่บนรากฐานของโครงสร้างส่วนเล็กทางสังคมที่

กล่าวมา ถ้าหากเราไม่สามารถทำความเข้าใจกับกฎธรรมชาติที่ควบคุมอยู่เบื้องหลังโครงสร้างส่วนเล็กทางสังคมนี้โดยกระจ่างชัด และดึงเอาตัวแปรสำคัญจากโครงสร้างส่วนเล็กทางสังคม ใส่เข้าไปในกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ของพฤติกรรมการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคของมนุษย์ โดยกว้างขวางลุ่มลึกกว่าเดิม ตลอดจนจนช่วยแก้วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับสังคมมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจก็จะแผ่ขยายข้ามแดนไปสู่การก่อเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม และวิกฤตการณ์ทางการเมือง ก็อาจจะนำไปสู่เอกภาพของวิกฤตการณ์ที่นำความหายนะให้กับสังคมมนุษย์ได้

กฎธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังโครงสร้างส่วนเล็กทางสังคม

กฎมูลฐานที่เป็นอริยสัจข้อแรกของหลักพุทธธรรม ที่ให้เห็นว่า ธรรมชาติที่เป็นแก่นสารของชีวิตทั้งหลาย คือ ปัญหาหรือความทุกข์ กิจกรรมต่างๆ ทั้งหมดในทุกขณะของชีวิต ตั้งแต่เข้าจวบจนเย็น ตั้งแต่เกิดจวบจนตาย ล้วนแต่เป็นกิจกรรมของการแก้ปัญหาหรือแก้ทุกข์ของชีวิตทั้งสิ้น ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

ศาสตร์ความรู้แขนงต่างๆ ในอารยธรรมของมนุษย์ที่ถูกพัฒนาขึ้น ก็คือ ความพยายามของมนุษย์ที่จะอธิบายปัญหา ตอบปัญหา และแก้ปัญหา (หรือแก้ทุกข์) ของมนุษย์ จากจุดยืนใดจุดยืนหนึ่ง แง่มุมใด แง่มุมหนึ่ง มิติใดมิติหนึ่ง หรือในระดับใดระดับหนึ่ง

โดยสามัญสำนึกของเราอาจมีความรู้สึกว่าการแก่นสารที่มนุษย์ทุกคนมุ่งหมายในชีวิตคือ ความสุข แต่อันที่จริง ความสุขกับความทุกข์ ก็คือด้าน ๒ ด้านของเหรียญเดียวกัน

เปรียบเสมือนความร้อนกับความเย็นที่เป็นแง่ ๒ แง่ของสิ่งเดียวกัน ขณะที่ความเย็นได้แก่ระดับของอุณหภูมิ ความร้อนที่ลดต่ำลงขนาดหนึ่ง แล้วเราสมมติชื่อเรียกว่า เป็นความเย็น เช่น จุดที่มีความเย็น ๐ องศาเซลเซียส ก็คือจุดที่เป็นความร้อน ๓๒ องศาฟาเรนไฮต์ เป็นต้น

ข้อนี้ฉันใด เราก็สมมติชื่อเรียกภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ที่บรรเทาได้น้อยลง เนื่องจากได้รับสิ่งตอบสนองความต้องการมาบำบัดความต้องการในระดับใดระดับหนึ่ง ได้สมอยาก ว่าเป็นความสุขขั้นนั้น

การหยาบคายในทัศนในมิติด้านความทุกข์หรือปัญหา เป็นแม่บทของการมองเห็นสารของชีวิตเช่นนี้ ช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจธรรมชาติของชีวิตได้ครอบคลุมกว้างไกลกว่าการมองจากในมิติด้านความสุข

เช่นเดียวกับในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เข้าใจในทัศนของความเย็นโดยดูจากการหดตัวของลำปรอทในเทอร์โมมิเตอร์ มนุษย์จะสามารถเข้าใจ “ความเย็น” ในกรอบโลกทัศน์ที่จำกัด เนื่องจากเมื่อลำปรอทหดตัวถึงจุด ๆ หนึ่งจนไม่สามารถวัดได้ต่อไป เราก็จะหลงเข้าใจว่า ความเย็นที่สุดอยู่ตรงจุดนั้น ทำนองเดียวกับเมื่อมีความสุขสมอยากถึงจุด ๆ หนึ่ง เราก็อาจหลงเข้าใจว่าเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมีอยู่เพียงแค่นั้น

แต่เมื่อได้ลดทอนในทัศนเรื่อง ความเย็นมาอยู่ในรูปพลังงานความร้อน ที่เกิดจากการสั่นสะเทือนของอนุภาคในสสารตามทฤษฎีกลศาสตร์สถิติ (Statistical mechanic) เราจะสามารถเข้าใจธรรมชาติเกี่ยวกับ “ความเย็น” ได้อย่างกว้างไกลลุ่มลึกกว่าเดิม โดยเข้าใจถึงอาณาจักรอันลึกลับกว้างใหญ่ไพศาลของพลังงานความร้อนที่แฝงอยู่ลึกลงไป ๆ ต่ำกว่าจุดเยือกแข็งซึ่งมนุษย์ไม่เคยรู้จักมาก่อน

ในทำนองเดียวกัน เมื่อได้ลดทอนในทัศนเรื่อง “ความสุข” มาอยู่ในรูปของ “ปัญหาหรือความทุกข์” แล้ว อริยสังข์ข้อแรกอันคือ ทุกขอริยสังข์ในพุทธศาสนา ก็ช่วยให้มนุษย์มีโลกทัศน์ใหม่เกี่ยวกับแก่นสารของชีวิตตลอดจนสามารถเข้าใจมิติต่าง ๆ ของพฤติกรรมในชีวิตมนุษย์ได้อย่างกว้างไกลลุ่มลึกกว่าเดิม

กฎมูลฐานข้อที่ ๒ อันคือสมุทัยอริยสังข์ในพุทธศาสนา ได้ชี้ให้เห็นต่อไปว่า สาเหตุมูลฐานของภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ต่าง ๆ มาจากความต้องการหรือ

กิเลสตัณหาอุปาทานที่แฝงอยู่ในจิตวิญญาณ อันคือธาตุรู้ของมนุษย์

ภาวะความรู้สึกบีบคั้นเป็นทุกข์เหล่านี้ จะแปรผันเป็นสัดส่วนโดยตรงกับปริมาณความอยากความต้องการ (หรือตัณหา) และแปรผกผันกับปริมาณสิ่งตอบสนองความต้องการที่ได้รับ

ขณะที่เรามีความอยากหรือมีความต้องการสิ่งต่าง ๆ มาบริโภค แต่สามารถแสวงหาสิ่งตอบสนองความอยากได้อะไรก็อยากเป็น เพื่อมารองรับได้น้อยกว่าปริมาณความต้องการดังกล่าวเพียงใด ภาวะความรู้สึกบีบคั้นเป็นทุกข์ ก็จะทวีความรุนแรงเข้มข้นเพิ่มมากขึ้น

ในทางกลับกัน ถ้าเราสามารถแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการ เพื่อมารองรับปริมาณความต้องการดังกล่าวได้มากเพียงใด ภาวะความรู้สึกบีบคั้นเป็นทุกข์ก็จะลดน้อยลงเท่านั้น (โดยเราเรียกภาวะของความบีบคั้นเป็นทุกข์ที่บรรเทาได้น้อยลงนี้ว่าเป็น “ความสุข”)

เนื่องจากตัวแปรด้านความอยากความต้องการหรือตัณหานั้น เป็นตัวแปรนำหรือสาเหตุโดยตรงที่ก่อให้เกิดภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ ขณะที่ตัวแปรด้านสิ่งตอบสนองความต้องการ เป็นตัวแปรแทรกที่สกัดกั้น บดบังไม่ให้ภาวะแฝงของความทุกข์ (Potentiality) ปรากฏตัวสู่ภาวะจริง (Actuality) ด้วยเหตุนี้แม้สิ่งตอบสนองความต้องการจะเพิ่มมากขึ้นจนถึงอนันต์ (Infinity) ปัญหาหรือความทุกข์ก็ยังไม่สามารถหมดไปโดยสิ้นเชิง จนมีค่าเท่ากับศูนย์ (เพราะยังซ่อนตัวอยู่ในภาวะแฝง) ต่อเมื่อสามารถลดปริมาณความต้องการหรือกิเลสตัณหาอุปาทานให้มีค่าเป็นศูนย์ ปัญหาหรือความทุกข์จึงจะหมดไปอย่างสิ้นเชิงจนมีค่าเท่ากับศูนย์ด้วย

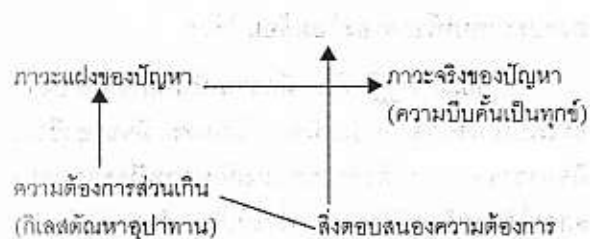
กฎมูลฐานข้อที่ ๒ ในหลักอริยสังข์ ๔ ของพุทธศาสนานี้ สามารถสรุปให้เห็นด้วยตัวอย่างแบบทางคณิตศาสตร์ง่าย ๆ คือ

$$\text{ปัญหาหรือความทุกข์ (P)} = \frac{\text{ปริมาณความต้องการ (D)}}{\text{สิ่งตอบสนองความต้องการ (S)}}$$

ยิ่งปริมาณความต้องการ (D) มีค่าสูงกว่าสิ่งตอบสนองความต้องการมากเท่าไร ปัญหาหรือความทุกข์ (P) ก็จะมีค่าเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น และถ้าเพิ่ม S ให้มีค่ามากขึ้น ๆ จนเข้าใกล้อนันต์ P จะยังมีค่าลดน้อยลง ๆ เข้าใกล้ 0 แต่จะไม่มีทางเป็น 0 ขณะเดียวกันถ้าทำให้ D มีค่าน้อยลง P ก็จะมีค่าลดน้อยลง ๆ ด้วย จนถ้าสามารถทำให้ D มีค่าเป็น 0 P ก็จะมีค่าเท่ากับ 0 ในที่สุด

กฎมูลฐานข้อที่ ๓ อันคือนิโรธอริยสังขในพุทธศาสนา จึงได้ชี้ให้เห็นต่อไปว่า ภาวะที่สามารถทำให้กิเลสตัณหาอุปาทาน อันเป็นสาเหตุของปัญหาหรือความทุกข์ จางคลายลดน้อยลงจนหมดไปจากจิตวิญญาณของมนุษย์ นั่นคือเป้าหมายแก่นสารของชีวิตที่มีโอกาสปฏิบัติมาในโลกนี้

เมื่อจิตวิญญาณได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสตัณหาอุปาทานในระดับหนึ่ง จิตวิญญาณที่เป็นจิตแท้ ๆ ที่มีความสะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสตัณหาเจือปนในระดับนั้น ๆ ก็จะฉายคุณลักษณะที่เป็นธรรมชาติแห่งคุณธรรมที่จะต้องเป็นเช่นนั้นเอง (ตตตา) ให้ปรากฏออกมาในลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติของจิตวิญญาณที่มีความบริสุทธิ์ระดับนั้น ๆ เกิดเป็นพฤติกรรมของความมีจริยธรรมระดับต่าง ๆ ที่เป็นไปเอง และจะต้องเป็นเช่นนั้นโดยไม่ต้องฝืนบังคับ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแบ่งระดับความสะอาดบริสุทธิ์ของจิตวิญญาณดังกล่าวเป็น ๔ ระดับใหญ่ ๆ คือ โสตาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหนต์

จากแผนภูมิ ขณะที่การแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการ จะเป็นตัวแปรแทรกที่ไปช่วยบังคับไม่ให้ภาวะแฝงของปัญหา ปรากฏตัวสู่ภาวะจริงจนกลายเป็น

ภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันการเพิ่มสิ่งตอบสนองความต้องการนี้ ก็อาจส่งผลกระทบไปกระตุ้นให้ความต้องการส่วนเกินหรือกิเลสตัณหาอุปาทานของมนุษย์ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ภาวะแฝงของปัญหา หรือภาวะแฝงของความบีบคั้นเป็นทุกข์ ขยายปริมาณเพิ่มมากขึ้นด้วย

กฎมูลฐานข้อที่ ๓ อันคือนิโรธอริยสังขนี้ ชี้ให้เห็นว่าต้องถือเอาการละกิเลสตัณหาอุปาทานที่เป็นความต้องการส่วนเกินของชีวิตเป็นแกนกลางของการวิเคราะห์ และเป็นเป้าหมายหลักที่จะต้องลดละเพื่อทำให้ภาวะจริงของปัญหาหรือภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ต่าง ๆ สามารถหมดไปได้อย่างถาวรสิ้นเชิง

ถ้าเปรียบเทียบจิตวิญญาณแท้ ๆ ที่บริสุทธิ์หรือ “จิตเดิมแท้” เหมือนกับน้ำสะอาดบริสุทธิ์ในแก้วและกิเลสตัณหาอุปาทานเป็นเสมือนฝุ่นผงทั้งหยาบและละเอียดที่ปะปนอยู่กับน้ำในแก้ว เมื่อเราสามารถกรองเอาฝุ่นผงเหล่านี้ออกมาได้ในระดับหนึ่ง น้ำในแก้วก็จะมีคุณลักษณะของความใสสะอาดเพิ่มมากขึ้นแปรผันเป็นสัดส่วนกับฝุ่นผงที่ถูกกรองออกไปนั้น ๆ น้ำที่มีคุณลักษณะของความใสในแต่ละระดับ จะมีคุณสมบัติตามธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นเช่นนั้นเอง (ตตตา) ในลักษณะแบบหนึ่ง ๆ เช่น สามารถให้แสงผ่านได้กี่ % หรือทำให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ใ้น้ำได้อย่างชัดเจนตามความเป็นจริงมากน้อยแค่ไหน เป็นต้น

คุณลักษณะทางจริยธรรมต่าง ๆ อาทิ ความเมตตา ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ ฯลฯ ก็คือสิ่งที่จะต้องเกิดตามมา เช่นนั้นเอง (ตตตา) ตามลักษณะของจิตแท้ ๆ ที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของกิเลสตัณหาอุปาทานระดับนั้น ๆ เหมือนคุณลักษณะแห่งความใสสะอาดของน้ำที่จะต้องปรากฏออกมา เมื่อได้กรองเอาฝุ่นผงต่าง ๆ ออกไป

อย่างไรก็ตาม แม้เราอาจจะสามารถอาศัยเทคนิควิธีต่าง ๆ “สะกด” ให้ฝุ่นผงที่ปะปนอยู่ในน้ำตกตะกอน

นอนกันลง ทำให้น้ำในแก้วใสสะอาด และแสดงคุณลักษณะต่างๆของความเป็นน้ำที่ใสบริสุทธิ์ปรากฏออกมาให้เห็นได้เช่นกัน แต่พุทธศาสนายังไม่ถือว่าสิ่งนี้เป็นนิโรธหรือวิมุตติ เพราะภาวะความใสสะอาดของน้ำดังกล่าวยังถูกกำหนดจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอก ที่ “สะกด” ให้ฝุ่นผงตกตะกอนนอนกัน ถ้าเงื่อนไขภายนอกดังกล่าวเปลี่ยนแปลง ฝุ่นผงที่ตกตะกอนอยู่นั้นก็สามารถจะกลับฟุ้งขึ้นมาอีกเมื่อใดก็ได้ ซึ่งแตกต่างจากวิธีการองเอาฝุ่นผงออกให้หมด โดยดำทำสำเร็จ ถึงปัจจัยเงื่อนไขภายนอกจะแปรปรวนอย่างไรก็ตาม น้ำในแก้วก็ยังคงใสสะอาดอย่างถาวรเที่ยงแท้ตลอดไป จุดนี้เป็นลักษณะสำคัญที่ทำให้หลักพุทธธรรมมีลักษณะแตกต่างจากหลักคำสอนของลัทธิทางศาสนาอื่นๆ และทำให้ “วิมุตติ” หรือเป้าหมายสูงสุดทางจิตวิญญาณตามหลักพุทธธรรมของพุทธศาสนา มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากเป้าหมายตามลัทธิคำสอนในศาสนาอื่นๆ

กฎมูลฐานข้อที่ ๔ คือ มรรคอริยสัจในหลักอริยสัจ ๔ ของพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นต่อไปถึงกระบวนการวิธิ ในการปลดปล่อยจิตวิญญาณของมนุษย์ ให้เป็นอิสระบางจากอำนาจครอบงำของกิเลสตัณหา อุปาทานต่างๆ ด้วยการมีแบบชีวิตอยู่ในกรอบของมรรคองค์ ๘ ซึ่งได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (การพูดจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (การระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (การมีจิตตั้งมั่นชอบ)

ในมหาจิตตารัสกสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั พระพุทธเจ้าได้สรุปกระบวนการธรรมของมรรคองค์ ๘ นี้ว่า *

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ประกอบแล้วด้วยองค์ ๗ เหล่านี้แล เรียกว่าเป็น สัมมาสมาธิของพระอริยะ อันมีเหตุบาง มีองค์ประกอบบ้าง”

ในมรรค ๗ องค์ ดังกล่าวทรงจำแนกเป็น ๒ กลุ่ม คือมรรคส่วนที่เป็นแกนหลักหรือเป็นกรอบของการ

ประพฤติปฏิบัติ ๔ องค์ กับมรรคส่วนที่เป็นองค์ประกอบหรือเครื่องห้อมล้อมอีก ๓ องค์

มรรคส่วนที่เป็นแกนหลัก หรือเป็นกรอบของการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่

๑. สัมมาสังกัปปะ คือ ไม่ดำริในกาม ไม่ดำริในพยาบาท ไม่ดำริในความเบียดเบียน อันเป็นส่วนของเจตนาธรรม ในการประพฤติปฏิบัติศีลสิกขาต่างๆ

๒. สัมมากัมมันตะ คือ ไม่กระทำปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิฉาจาร อันเป็นกรอบของศีลข้อ ๑, ๒, ๓ ในหลักศีล ๕

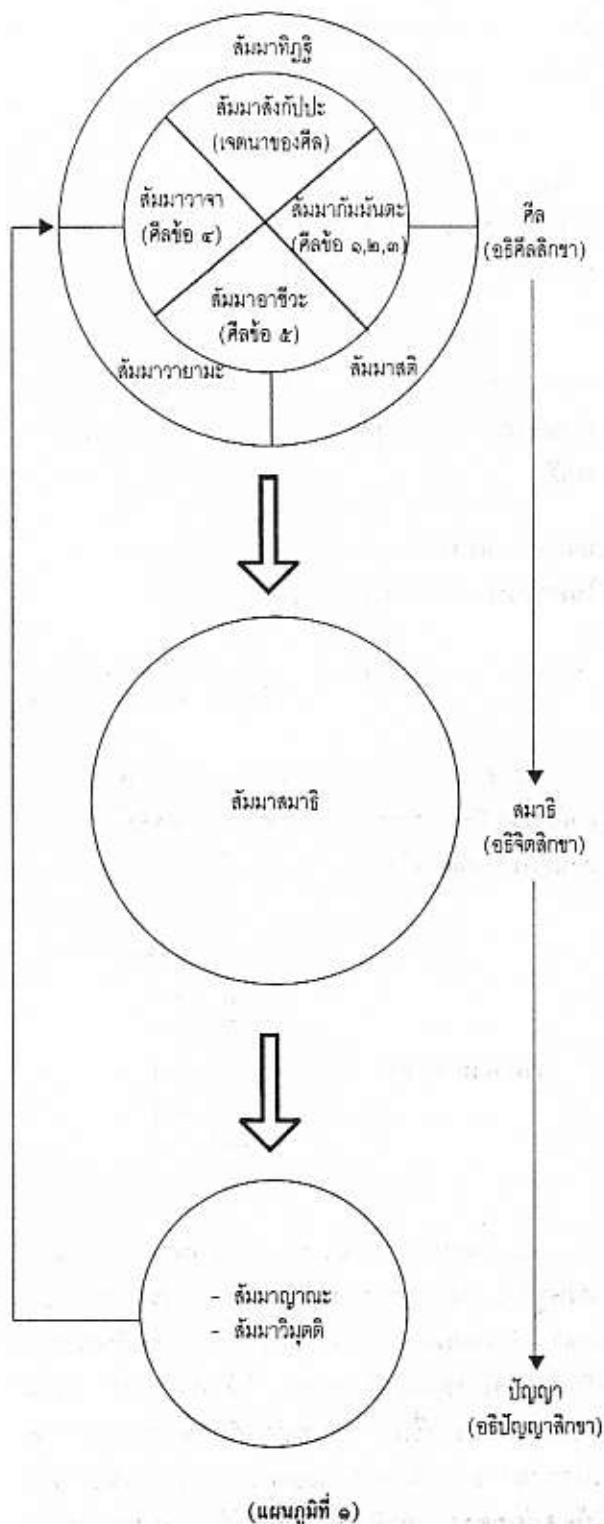
๓. สัมมาวาจา คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ อันเป็นกรอบของศีลข้อที่ ๔ ตามหลักศีล ๕

๔. สัมมาอาชีวะ คือ ไม่โกง ไม่ล่อลวง ไม่ตลบตลึง ไม่ยอมมอมบดในทางผิด ตลอดจนไม่เอาลาภต่อลาภ ซึ่งสามารถขยายความครอบคลุมนัยแฝงของศีลข้อที่ ๕ ตามหลักศีล ๕ ได้ เนื่องจากการหลงติดในอบายมุขและสิ่งเสพติดต่างๆ ทั้งในระดับหายาบ ระดับกลาง และระดับละเอียด ก็คือต้นเหตุที่จะนำไปสู่การประทุพติมิฉาอาชีวะ ทั้ง ๕ ระดับดังกล่าว เพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาตอบสนองความต้องการที่หลงติดนั้นๆ มาเสพสมอยากให้ทันใจ และทันความต้องการ *

สำหรับมรรคอีก ๓ องค์ที่ทรงจัดเป็นส่วนขององค์ประกอบหรือเครื่องห้อมล้อม ได้แก่

ก. สัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นอย่างถูกต้องว่าอะไรเป็น มิจาสังกัปปะ, มิจากัมมันตะ, มิจาอาชีวะ, มิจาวาจา ภายใต้ขอบเขตแห่งศักยภาพที่จะสามารถลดละได้ตามอินทรีย์พละ เพื่อให้เกิด สัมมาสังกัปปะ, สัมมากัมมันตะ, สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ ในแต่ละระดับๆ

ข. สัมมาวายามะ คือ การมีความเพียรพยายามที่จะละมิจาสังกัปปะ, มิจากัมมันตะ, มิจาวาจา

และมิจจาอาชีวะ ตามสัมมาทิฏฐิที่ประจักษ์นั้นๆ เพื่อ
กระทำให้เกิดสัมมาสังกัปปะ, สัมมากัมมันตะ, สัมมาวาจา
และสัมมาอาชีวะ ในระดับที่สูงยิ่งขึ้น

ค. สัมมาสติ คือการมีความระลึกตัวอยู่เสมอที่
จะละมิจาสังกัปปะ, มิจากัมมันตะ, มิจาวาจา และ
มิจาอาชีวะ เพื่อกระทำให้เกิดสัมมาสังกัปปะ, สัมมา
กัมมันตะ, สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ

ระบบการประพฤติปฏิบัติตามกรอบของมรรคองค์ ๘
นี้ สรุปให้เห็นตามแผนภูมิที่ ๑ ซึ่งก็คือ หลักไตรสิกขา
ของพุทธศาสนา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง

การปฏิบัติส่วนที่เป็นศีลสิกขาหรือมรรค ๗ องค์แรก
จะช่วยสำรอกกิเลสต้นหาอุปาทานให้เบาบางลง เหมือน
การค่อยๆ กรองเอาฝุ่นผงที่ปะปนอยู่ในน้ำออก

ยิ่งกิเลสต้นหาอุปาทานเบาบางลงเท่าไร เหมือน
ฝุ่นผงในน้ำที่ถูกกรองออกมากเท่าไร จิตก็จะยิ่งมีความ
สะอาดบริสุทธิ์ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิมากเท่านั้น (เหมือน
ความใสสะอาดของน้ำที่มีความถาวรตั้งมั่นจากการได้
กรองเอาฝุ่นผงออก)

ขณะเดียวกันยิ่งจิตมีความสะอาดบริสุทธิ์ตั้งมั่น
มากเท่าไร ก็จะมี "ธาตุรู้" ที่สามารถประจักษ์ถึง
ความจริงตามความเป็นจริงต่างๆ ได้มากเท่านั้น เหมือน
น้ำที่ใสสะอาด ย่อมทำให้เห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในแก้วได้
ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากไม่มีอะไรมาบดบัง หรือปิดเบือน
สิ่งที่เห็น เกิดเป็นสัมมาญาณะ หรือปัญญาที่ประจักษ์ถึง
สัจจะความจริงชัดเจนยิ่งๆ ขึ้น ทำให้เกิดวิมุตติที่สมบูรณ์
ขึ้น

ปัญญาที่ประจักษ์ความจริงตามความเป็นจริงได้
มากขึ้นนี้ จะส่งผลป้อนกลับมาทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิที่
ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติศีลสิกขาใน
รอบที่ละเอียดยิ่งๆ ขึ้น เกิดเป็นอริศีลสิกขา อริจิตสิกขา
และอริปัญญาสิกขา ที่มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic)
และสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเป็นองค์รวม

ในมหาจักรวรรดิพุทธนี้ พระพุทธเจ้าได้แบ่งการประพฤติปฏิบัติสัมมาอาริยมรรคองค์ ๘ เป็น ๒ ระดับ คือ มรรคในระดับที่เป็นส่วนแห่งบุญให้ผลแก่ขันธ กับมรรคในระดับที่เป็นโลกุตตระเป็นองค์มรรค

เพราะกฎของกรรม (กรรมนิยาม) ก็เป็นกฎธรรมชาติที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งตามหลักพุทธธรรม การปฏิบัติมรรคองค์ ๘ จึงได้ผลทั้ง ๒ ส่วน คือได้รับกุศลวิบากต่าง ๆ จากกุศลกรรมที่ทำนั้น ๆ ด้วย ซึ่งจะส่งผลให้เกิดเป็นความเจริญต่าง ๆ ในชีวิตที่ยังมีอุปาทานในขันธ ๕ (เป็นส่วนแห่งบุญให้ผลแก่ขันธ) ขณะเดียวกันการได้ปลดปล่อยจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากกิเลสตัณหาอุปาทาน จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ อันเนื่องจากการมีอุปาทานในขันธ ๕ ซึ่งเป็นโลกุตระธรรมด้วย

กฎธรรมชาติของกรรมนี้เป็นกฎมูลฐานสำคัญอีกเรื่อง ซึ่งเป็นพื้นฐานของปรัชญาทางสังคมในพุทธศาสนาที่จะกล่าวถึงต่อไป สารสำคัญของกฎแห่งกรรมคือกฎที่ชี้ให้เห็นว่าผลของการกระทำ (วิบากกรรม) จะแปรผันเป็นสัดส่วนโดยตรงกับการกระทำ (กรรม) ในทิศทางที่สอดคล้องสัมพันธ์กันพอดี

เราอาจขยายเนื้อหาของกฎแห่งกรรมด้วยคำอธิบายอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่

๑. การกระทำหรือ “กรรม” จะเหนี่ยวนำให้เกิดแรงสนามของวิบากกรรม

๒. ถ้า x คือ การกระทำทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ถ้า x กระทำต่อ y และ y มีการเปลี่ยนแปลงเป็น z แล้ว x คือกรรม และ z จะเหนี่ยวนำให้เกิดแรงสนามของวิบากกรรม

๓. แรงสนามของวิบากกรรม จะแปรผันเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์พอดีกับแรงของกรรมนั้น ๆ

๔. ต่อเมื่อพลังค์ของแรงสนาม หรือภาวะแฝงของวิบากกรรม ถูกปลดปล่อยออกเป็นพลังจลน์ หรือ

ภาวะจริงของวิบากกรรมจนหมด แรงสนามของวิบากกรรมนั้นจึงจะหมดสิ้นไป

๕. กรรมมี ๒ ขั้วใหญ่ ๆ คือ ขั้วบวกและขั้วลบ หรืออกุศลกรรม กับอกุศลกรรม แรงสนามของวิบากกรรมจึงมี ๒ ขั้วใหญ่ ๆ ด้วย ได้แก่ แรงสนามในขั้วบวก หรือกุศลวิบาก กับแรงสนามในขั้วลบ หรืออกุศลวิบาก

๖. เพราะฉะนั้น กุศลกรรมจะเหนี่ยวนำให้เกิดแรงสนามของกุศลวิบาก และอกุศลกรรมจะเหนี่ยวนำให้เกิดแรงสนามของอกุศลวิบาก ในสัดส่วนที่สัมพันธ์กันพอดี

ประเภทของการพัฒนา

ในกรอบโครงสร้างส่วนลึกทางสังคม

$$\text{จากสมการ ปัญหาหรือความทุกข์ } P = \frac{\text{ปริมาณความต้องการ (D)}}{\text{สิ่งตอบสนองความต้องการ (S)}}$$

เราสามารถจัดแบ่งประเภท (Typology) และลำดับชั้น (Taxonomy) ของการพัฒนาในกรอบโครงสร้างส่วนลึกทางสังคมเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

สิ่งตอบสนองความต้องการ (S)

		น้อย	มาก
ความต้องการ (D)	มาก	๑	๒
	น้อย	๓	๔

๑. แนวทางการพัฒนาแบบค่อยพัฒนา การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางแบบนี้ จะอบรมกล่อมเกล่า (Socialization) จิตวิญญาณของผู้คนที่ประกอบเป็นโครงสร้างส่วนลึกทางสังคม ให้มีความโลภ ความต้องการเพิ่มมากขึ้น ๆ ขณะเดียวกันก็ทำลายศักยภาพในการสรรสร้างสิ่งตอบสนองความต้องการของผู้คนให้ลดน้อยลง ๆ อาทิ การปลูกฝังให้ผู้คนหลงใหลในไสยศาสตร์ แล้วหวังแต่จะร่ำรวยทางลัดผ่านการทำ

พิธีกรรมต่าง ๆ หรือขอเลขหอยจากต้นไผ่บ้าง ลัดว เดรัจฉานบ้าง รูปเคารพบูชาบ้าง อย่างน้ำมนต์บ้าง ฯลฯ ดังตัวอย่างที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เนือง ๆ ในสังคมไทย ทุกวันนี้ เมื่อผู้คนถูกกระตุ้นปลุกเร้าให้มีความโลภเพิ่มมากขึ้น ๆ ยอกร่ำรวยโดยเร็วเพื่อจะมีเงินสำหรับซื้อหา สิ่งต่าง ๆ มาบริโภคตามค่านิยมของวัฒนธรรมบริโภค นิยม แต่แทนที่จะใช้เวลา กำลังแรงงาน กำลังความคิด ฯลฯ ไปในการพัฒนาศักยภาพเพื่อสร้างสรรค์ผลผลิตให้เพิ่มมากขึ้น ก็กลับบั่นทอน ทำลายศักยภาพดังกล่าวใน ทางที่ไม่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์อะไร แนวทางการพัฒนา แบบนี้จึงส่งผลให้ปัญหาในมิติทางสังคมขยายตัวมากขึ้น (P เพิ่ม) เนื่องจากทำให้ความต้องการส่วนเกินขยายตัว เพิ่มขึ้น (D เพิ่ม) ในขณะที่ทำให้สิ่งตอบสนองความต้องการลดน้อยลง (S ลด)

๒. แนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม การพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางแบบนี้ จะอบรมกล่อมเกล่า จิตวิญญาณของผู้คนที่ประกอบเป็นโครงสร้างส่วนลึก ทางสังคม ให้มีความโลภความต้องการเพิ่มมากขึ้น ๆ แต่ ขณะเดียวกันก็อาศัยความโลภของมนุษย์นี้ เป็นกลไก ผลักดันให้ผู้คนหันมาทุ่มเทสร้างสรรค์ผลผลิตและสิ่ง ตอบสนองความต้องการต่าง ๆ อันส่งผลให้เกิดความ เจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ดังตัวอย่างการพัฒนาของ ประเทศอุตสาหกรรมที่ประสบผลสำเร็จหลายประเทศ เป็นต้น

ขณะที่ความต้องการส่วนเกิน ถูกปลุกเร้าให้ ขยายตัวเพิ่มขึ้น (D เพิ่ม) และศักยภาพในการสร้างสรรค์ สิ่งตอบสนองความต้องการก็ได้รับการพัฒนาให้เพิ่มมากขึ้น ด้วย (S เพิ่ม) ปัญหาหรือภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ก็ จะไม่ปรากฏออกมามาก (P ไม่เพิ่ม) แต่จะซ่อนตัวอยู่ ในภาวะแฝง เพื่อรอคอยจังหวะเวลาที่จะคลี่คลายปรากฏ สู่ภาวะความจริง

ทั้งนี้ เพราะถึงแม้พลังการผลิตของมนุษย์ที่ สามารถเอาชนะความขัดแย้งกับธรรมชาติ จะเป็นปัจจัย

สำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบวิถีการผลิต และ ทำให้โครงสร้างส่วนบนของสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ขนานใหญ่ จนโฉมหน้าของสังคมมนุษย์ปัจจุบันเปลี่ยน ไปจากสังคมสมัยก่อนอย่างสิ้นเชิง แต่เหตุการณ์ดังกล่าว ก็ยังเป็นเพียงแค่ชัยชนะช่วงสั้น ๆ ไม่กี่ร้อยปี เมื่อ เปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ที่ยาวนานนับหมื่นปีนับ แล่นปีของเผ่าพันธุ์มนุษย์

เมื่อความโลภของมนุษย์ถูกกระตุ้นให้ขยายตัวเพิ่ม มากขึ้น ๆ ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติมีวันที่จะถูกใช้ หมดไป และระบบนิเวศน์ในธรรมชาติ ก็มีโอกาสจะถูก มนุษย์ทำลายจนเสียสมดุลย์ ถึงตอนนั้นความพ่ายแพ้ ของพลังการผลิตที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติก็จะเกิดขึ้น ความพ่ายแพ้ดังกล่าวสามารถจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง แบบวิถีการผลิตของมนุษย์ได้เท่า ๆ กับการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นจากชัยชนะของมนุษย์ และโครงสร้างส่วนบน ของสังคมก็มีทางที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างใหญ่ไพศาล อีกครั้งได้เช่นเดียวกัน แล้วเมื่อนั้นภาวะแฝงของปัญหา ที่เคยถูกบดบังอยู่ ก็จะคลี่คลายปรากฏตัวสู่ภาวะจริง กลายเป็นความหายนะ และภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ ครั้งใหญ่ของมนุษย์

๓. แนวทางการพัฒนาแบบเผด็จการสังคมนิยม การพัฒนาตามแนวทางแบบนี้ จะอบรมกล่อมเกล่าให้จิต วิญญาณของผู้คนที่ประกอบเป็นโครงสร้างส่วนลึกทาง สังคม มีความโลภและความต้องการส่วนเกินไม่มากนัก แต่ขณะเดียวกันจะทำให้ศักยภาพในการสร้างสรรค์สิ่ง ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ถูกบั่นทอนทำลายลง

ตัวอย่างเช่น การพัฒนาของประเทศในค่าย คอมมิวนิสต์ ที่อาศัยอำนาจรัฐควบคุมสื่อต่าง ๆ เพื่อ ไม่ให้ไปกระตุ้นความต้องการส่วนเกินของผู้คนให้ขยายตัว เพิ่ม ตลอดจนโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลไป เป็นของรัฐ ส่งผลให้ผู้คนหมดโอกาสที่จะแก่งแย่งแข่งขัน กัน แสวงหาทรัพย์สินส่วนตัวด้วยความโลภโดยปริยาย แต่วิถีการเช่นนี้ ก็ทำให้ผู้คนหมดแรงจูงใจที่จะขวนขวาย

ทำงานไปด้วยส่งผลให้ผลผลิตมวลรวมของสังคมลดน้อยลง ดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับประเทศคอมมิวนิสต์หลายประเทศ สุดท้ายก็ต้องเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาหันไปหาแนวทางแบบทุนนิยมเสรีมากขึ้น

เมื่อความต้องการส่วนเกิน (D) ถูกสกัดให้จำกัด ขอบเขตการขยายตัว ขณะที่ศักยภาพในการสรรสร้างสิ่งตอบสนองความต้องการ (S) ก็ถูกบั่นทอนลง ปัญหาหรือภาวะความบีบคั้นเป็นทุกข์ (P) จึงไม่ปรากฏออกมาให้เห็นมากมาย แต่จะซ่อนตัวอยู่ในภาวะแฝง เมื่อใดแรงกดดันซึ่งกดขี่ความต้องการส่วนเกินของผู้คนในสังคมอ่อนตัวลงความต้องการส่วนเกินเหล่านั้นก็จะระเบิดตัว เหมือนน้ำในเขื่อนที่เคยถูกสกัดกั้นไว้ เมื่อเขื่อนมีจุดอ่อนให้น้ำรั่วซึมที่จุดใด แรงดันของน้ำก็จะพุ่งไปที่จุดนั้น และดันให้เขื่อนพังทลายลง เมื่อนั้นภาวะแฝงของปัญหาก็จะปรากฏตัวสู่ภาวะจริงให้เห็น

ด้วยเหตุนี้ สหภาพโซเวียตที่เคยเป็นชาติมหาอำนาจยิ่งใหญ่เคียงคู่กับประเทศสหรัฐจึงได้ล่มสลายลงอย่างรวดเร็วเพียงในเวลาไม่กี่วัน โดยที่ไม่มีใครคาดคิดถึงมาก่อน พร้อมกับความล่มสลายของยุโรปตะวันออก อันมีการพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน เป็นสัญลักษณ์ ตลอดจนนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศจีนก็เปลี่ยนไป ต้องยอมให้ประชาชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลเพิ่มขึ้น และเปิดเสรีมากขึ้น น้ำอัดลม แฟชั่นต่างๆ สถานเริงรมย์ ฯลฯ อันคือสัญลักษณ์ของการพัฒนาไปเป็นแบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี ตามแนวทางแบบที่ ๒ ซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นก็ปรากฏตามมา

๕. แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจสังคมนิยม การพัฒนาตามแนวทางแบบนี้จะอบรมกล่อมเกล้าให้จิตวิญญาณของผู้คนที่ประกอบเป็นโครงสร้างส่วนลึกทางสังคม มีความโลภหรือความต้องการส่วนเกินในชีวิตลดน้อยลง ขณะที่ศักยภาพในการสรรสร้างสิ่งตอบสนองความต้องการในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม จะได้รับการพัฒนาให้เพิ่มมากขึ้น ๆ

เมื่อตอนที่ศาสตราจารย์มาแชล (Alfred Marshall : 1824-1924) ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของมิติด้านอุปทาน (Supply side) ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิก กับมิติด้านอรรถประโยชน์ของสินค้าหรือด้านอุปสงค์ (Demand side) เข้าด้วยกัน และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ที่สมบูรณ์ในการวิเคราะห์กลไกราคาของตลาด มาแชลได้เปรียบเทียบว่า ขาของกรรไกรทั้ง ๒ ข้างจะต้องช่วยกันในการตัดกระดาษชิ้นใด มิติด้านอุปสงค์กับอุปทาน ก็เป็นปัจจัย ๒ ด้านที่ร่วมกันในการกำหนดมูลค่าของสินค้าหรือบริการชิ้นนั้น ส่งผลให้มันในทัศนะเรื่องอุปสงค์กับอุปทานกลายเป็นรากฐานสำคัญที่เปรียบเสมือนเสาหลัก ๒ ต้น ที่ค้ำยันทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก (The two pillars of neo-classic)

ในทำนองเดียวกัน หัวใจสำคัญของหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธซึ่งเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้ อยู่ที่การลดปัจจัยด้านความต้องการส่วนเกิน (D) ให้น้อยลงทางหนึ่ง กับการเพิ่มปัจจัยด้านศักยภาพในการแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการ (S) ให้มากขึ้น ในอีกทางหนึ่ง อันเป็นองค์ประกอบสำคัญ ๒ ด้านของการแก้ปัญหาต่างๆ ในมิติทางสังคมของมนุษย์ ที่เปรียบเสมือนกับขาของกรรไกร ๒ ข้าง ที่จะต้องช่วยกันในการตัดกระดาษเหมือนกัน

องค์ความรู้ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน ให้คำอธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มศักยภาพในการสร้างผลผลิต โดยอาศัยรากฐานจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิก ที่ชี้ให้เห็นว่าการแบ่งงานกันทำจะนำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) เพราะจะทำให้เกิดการผลิตครั้งละจำนวนมากๆ (Mass production) ซึ่งก่อให้เกิดความประหยัด อันเนื่องมาจากขนาดของการผลิต (Economy of scale) แต่การแบ่งงานกันทำจะเกิดขึ้นได้ ต่อเมื่อมีการขยายตลาดสำหรับรองรับการแลกเปลี่ยนสินค้า หรือบริการที่เกิดจากการแบ่งงานกันทำนั้น ๆ อีกทั้งต้องมีการสะสม

ทุนเพื่อใช้ขยายกำลังการผลิต และสำรองใช้จ่ายในแต่ ละรอบการผลิตก่อนที่จะขายผลผลิตได้ ฉะนั้นตรรกะ ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักดังกล่าว จึงนำไปสู่ การส่งเสริมการขยายตลาดการค้าเสรี และขยายการ สะสมทุนอันเป็นรากฐานทางความคิดที่รองรับระบบ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ซึ่งครอบงำโลกปัจจุบัน

แต่เมื่อองค์ความรู้ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแส หลัก ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของปัจจัย ในมิติด้านความต้องการ ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญอีกด้านที่ กำหนดกิจกรรมการผลิตและการบริโภคของมนุษย์ การ แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ไม่ สมบูรณ์ จึงเปรียบเสมือนการใช้ยาของกรรไกรเพียง ข้างเดียวในการตัดกระดาก ซึ่งจะส่งผลให้การแก้ปัญหา (ลด P) จากการแก้ไขที่ปัจจัยในมิติด้านหนึ่ง ด้วยการ เพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น (เพิ่ม S) กลับไปกระตุ้นให้ ปัญหาขยายตัวออกไปในมิติอีกด้านหนึ่ง เพราะไปกระตุ้น ความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ให้เพิ่มมากขึ้น (เพิ่ม D) เหมือนการพยายามบีบลูกโป่งให้แฟบในด้านหนึ่ง แต่ ลูกโป่งก็กลับพองตัวออกไปในอีกด้านหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจาก ขาดกรอบความรู้ซึ่งครอบคลุมเพียงพอที่จะทำให้เห็น ลูกโป่งแห่งระบบปัญหาทั้งลูกในเวลาเดียวกัน

เมื่อความต้องการส่วนเกินหรือกิเลสตัณหาอุปทาน ในโครงสร้างส่วนลึกทางสังคมของมนุษย์ถูกลดลงได้อย่าง ถูกวิธี (D ลด) จะส่งผลทำให้ศักยภาพของมนุษย์ส่วนที่ ถูกกักเก็บไปใช้ในการ “สะกด” ไม่ให้ภาวะแฝงของปัญหา คสึคลายปรากฏตัวสู่ภาวะความจริง (ทั้งในการพัฒนา แบบที่ ๒ หรือ ๓ ตามตัวแบบการวิเคราะห์ที่กล่าวมา ข้างต้น) ได้รับการปลดปล่อยออกมา และสรรค์สร้างให้ เกิดผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้นในทิศทางที่เหมาะสม (S เพิ่ม)

ทั้งนี้เพราะทรัพยากรต่างๆ รวมทั้งเวลา กำลัง แรงงาน กำลังความคิด ฯลฯ ส่วนที่มนุษย์เคยใช้ไปในการผลิตสิ่งตอบสนองความต้องการที่เกินจำเป็นต่างๆ อาทิ ผลตอบายมุขสิ่งเสพติดสารพิษชนิด ทั้งในระดับ

หยาบ กลาง และละเอียด เพื่อสนองความต้องการ ส่วนเกินในการพัฒนาแบบที่ ๒ หรือศักยภาพของ มนุษย์ส่วนที่ใช้ไปในการสะกดควบคุมความต้องการ ส่วนเกินของผู้คน เช่น แล่นยานพาหนะทางทหารที่ใช้ใน การควบคุมประชาชนในการพัฒนาแบบที่ ๓ เป็นต้น ศักยภาพเหล่านี้เมื่อไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เพื่อ คอยสกัดกั้นบดบังภาวะแฝงของปัญหาไม่ให้ปรากฏตัว สู่ภาวะจริงอีกต่อไป ก็จะถูกปลดปล่อยออกมาเป็นพลัง อันกว้างใหญ่ไพศาลสำหรับการสร้างสรรค์ผลผลิต ที่จะ ตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของประชาคมมนุษย์ ทั้งหมดอย่างเหมาะสมพอเพียง

ขณะที่เนื้อหาสาระทั้งหมดของหลักพุทธธรรม เน้นไปที่การอธิบายกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับมิติด้าน ความต้องการ หรือกิเลสตัณหาอุปาทานของมนุษย์ โดยได้จำแนกประเภทของกิเลสตัณหาอุปาทานเหล่านี้ ตามคุณลักษณะต่างๆ ซึ่งให้เห็นวิธีการลดละ ตลอดจน สร้างดัชนีที่จะใช้ชี้วัดระดับของกิเลสตัณหาอุปาทานซึ่ง ถูกสำรวจให้เบาบางลดน้อยลงไปจากจิตวิญญาณของ มนุษย์ ฯลฯ ฉะนั้นถ้าได้เชื่อมโยงองค์ความรู้ส่วนนี้ เข้าไปในกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ที่มีอยู่ ก็จะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในกระบวนการค้นพบใหม่ ของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ซึ่งอาจจะช่วย แก้ปัญหาจุดอ่อนของวิกฤตการณ์ในระบบเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยมเสรีที่กำลังครอบงำโลกปัจจุบันนี้ก็ได้

ปัญหาเรื่องเสรีภาพของมนุษย์

นอกเหนือจากประเด็นเรื่องการขาดองค์ความรู้ เกี่ยวกับธรรมชาติในมิติด้านความต้องการส่วนเกินของ มนุษย์แล้ว รากฐานทางปรัชญาในลัทธิสัญญาประชาคม ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ เป็นอย่างมาก ยังเป็นพื้นฐานสำคัญอีกประการหนึ่งที่ รองรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีนี้

ลัทธิสัญญาประชาคมเกิดขึ้นเพื่อหักล้างอำนาจ ของผู้ปกครองรัฐที่อ้างฐานความชอบธรรมจากลัทธิ

เทวสิทธิ์ โดยลัทธิเทวสิทธิ์อธิบายว่า อำนาจของผู้ปกครอง รัฐมาจากพระเจ้า หรือเทพเจ้าต่าง ๆ เนื่องจากกษัตริย์ สืบเชื้อสายมาจากเทพ หรือได้รับฉันทานุมัติจากพระเจ้า หรือจากเทพบนสวรรค์ ฉะนั้นจึงมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะปกครองมนุษย์คนอื่น ๆ ในสังคมที่เป็นเพียงสามัญชนธรรมดาเท่านั้น

แต่ลัทธิสัญญาประชาคมอธิบายว่าสังคมมนุษย์ เกิดจากการรวมตัวของผู้คน เหมือนหนึ่งมีการทำพันธสัญญาที่จะอยู่ร่วมกัน โดยผู้คนจะยอมสละเสรีภาพที่เป็นแก่นสารของมนุษย์ในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติบางส่วน เพื่อแลกกับสิทธิบางอย่างซึ่งจะได้รับการคุ้มครองจากอำนาจรัฐตามเงื่อนไขของพันธสัญญานี้ ฉะนั้น อำนาจของผู้ปกครองรัฐจึงไม่ได้มาจากสวรรค์ แต่มาจากความยินยอมของประชาชนทั่วไป การใช้อำนาจรัฐจึงต้องอยู่ในกรอบของเงื่อนไขตามสัญญาประชาคมดังกล่าว ถ้าผู้ปกครองรัฐใช้อำนาจเกินขอบเขตนี้ ประชาชนก็มีความชอบธรรมที่จะทวงถามอำนาจคืนได้ เหมือนการบอกเลิกสัญญา เมื่อคู่สัญญากระทำผิดเงื่อนไขที่ให้ไว้ต่อกัน

การที่มนุษย์มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติเช่นนี้ ทำให้เสรีภาพกลายเป็นแก่นสารสำคัญที่เป็นสมบัติดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งรัฐจะพึงเข้าไปแทรกแซงได้ก็เฉพาะในขอบเขตเท่าที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้เสรีภาพของบุคคลผู้หนึ่งไปล่วงละเมิดต่อเสรีภาพของบุคคลอีกผู้หนึ่ง จนส่งผลกระทบทำให้เสรีภาพโดยภาพรวมของสังคมลดน้อยลง

ภายใต้วิธีคิดเช่นนี้ การจะอบรมกล่อมเกล่าให้ผู้คนเป็นคนดีตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ จึงไม่อยู่ภายใต้กรอบของพันธสัญญาที่รัฐจะพึงกระทำได้ เพราะเป็นการละเมิดเสรีภาพทางความคิด ความเชื่อของสมาชิกในสังคม สิ่งที่รัฐจะกระทำได้ก็เพียงแต่การสนับสนุนเสรีภาพในการเผยแพร่แนวคำสอนของลัทธิทางศาสนาต่าง ๆ รวมทั้งให้หลักประกันคุ้มครองเสรีภาพในการ

ปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาของพลเมืองแต่ละคน ตราบเท่าที่เสรีภาพในการประพฤติปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนานั้น ๆ มิได้ไปล่วงละเมิดต่อเสรีภาพของผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ ธรรมชาติในด้านความต้องการส่วนเกิน หรือกิเลสตัณหาอุปาทานของมนุษย์ จึงกลายเป็นตัวแปรนำของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกขอบเขตของสิ่งที่รัฐจะพึงเข้าไปควบคุมเกี่ยวข้อง เพราะถือว่าเป็นเสรีภาพส่วนตัวและเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของมนุษย์

อย่างไรก็ตามถ้ามองคำอธิบายการกำเนิดของอำนาจรัฐจากสาระในอรรถกถาพุทธ ซึ่งพระพุทธเจ้าหยิบยกขึ้นมาอธิบาย เพื่อหักล้างลัทธิเทวสิทธิ์ในระบบวาระของศาสนาพราหมณ์ ถึงแม้สาระบางส่วนตามคำอธิบายในอรรถกถาพุทธนี้จะคล้ายคลึงกับทฤษฎีสัญญาประชาคมอยู่บ้าง แต่ก็มีแก่นสารที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญคือ พุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยมูลฐานสำคัญที่นำไปสู่การกำเนิดอำนาจรัฐ อยู่ที่กิเลสตัณหาอุปาทานในจิตวิญญาณของมนุษย์ที่เป็นโครงสร้างส่วนลึกทางสังคม กิเลสตัณหาอุปาทานเหล่านี้เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้แก่นสารของเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติที่มนุษย์เคยมีอยู่สูญสิ้นไป จนต้องยอมให้มีผู้ปกครองรัฐมาใช้อำนาจควบคุมจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม

มองในแง่นี้ การที่รัฐจะใช้อำนาจเข้าไปแทรกแซงเพื่ออบรมกล่อมเกล่าให้ผู้คนมีกิเลสตัณหา อุปาทานเบาบางลดน้อยลง ก็เป็นความชอบธรรมที่รัฐจะพึงกระทำได้โดยไม่ขัดต่อแก่นสารแห่งเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ ตรงกันข้ามต้องถือเป็นหน้าที่พื้นฐานของผู้ปกครองรัฐที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อช่วยให้มนุษย์เข้าใกล้เสรีภาพที่เป็นแก่นสารดั้งเดิมในภาวะธรรมชาติด้วยซ้ำ เพราะยังสามารถอบรมกล่อมเกล่าให้ผู้คนในสังคมมีกิเลสตัณหาอุปาทานลดน้อยลงเท่าไร ความจำเป็นที่จะต้องใช้อำนาจรัฐคอยควบคุมบั่นทอนเสรีภาพของผู้คนเพื่อจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคมก็จะยิ่งมีลดน้อยลงเท่านั้น จนในที่สุดก็หมดความจำเป็นที่จะ

ต้องมีอำนาจรัฐอีกต่อไป และรัฐก็จะสลายตัวไปเองโดยปริยาย เมื่อผู้คนในสังคมมีกิเลสตัณหาอุปาทานโดยคำเจตยลต่น้อยลงถึงระดับหนึ่ง

เงื่อนไขพื้นฐานสำคัญของการใช้อำนาจรัฐตามปรัชญาทางสังคมของพุทธศาสนาเช่นนี้ จึงอยู่ที่ต้องใช้อำนาจรัฐในทิศทางที่จะทำให้กิเลสตัณหาอุปาทานของผู้คนเบาบางลดลงบ้าง ถ้ามีการใช้อำนาจรัฐในทิศทางที่เสริมสร้างให้กิเลสตัณหาอุปาทานของผู้คนในสังคมขยายตัวเพิ่มขึ้นทางใดทางหนึ่ง การใช้อำนาจรัฐย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องชอบธรรม เพราะเท่ากับเป็นการทำลายแก่นสารแห่งเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์ และทำให้มนุษย์ต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจรัฐมากขึ้น ๆ ดังตรรกะที่กล่าวถึงในอัครคณฺยสูตร

กฎหมายต่าง ๆ ที่ออกมาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ก็จะต้องสอดคล้องกับหลักการแห่งเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาตินี้ด้วย ถ้ารัฐออกกฎหมายควบคุมไม่ให้ผู้คนกระทำความชั่ว เช่น การทำร้ายคนอื่น ขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ฯลฯ กฎหมายเช่นนี้ถือว่ามี ความชอบธรรม หรือเรียกว่าถูกต้องตามหลักแห่งนิติธรรม อันไม่ถือเป็นการบังคับและทำให้เสรีภาพของผู้คนลดน้อยลง

ทั้งนี้เพราะสำหรับผู้ที่ได้ลดละกิเลสตัณหาอุปาทานจนเข้าถึงเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติ ก็จะมีพฤติกรรมปรกติซึ่งมีธรรมชาติอันจะต้องเป็นไปเช่นนั้นเอง (ตตตา) ที่จะไม่ไปเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น หรือขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ฯลฯ ฉะนั้นถึงแม้กฎหมายที่ดูเสมือนเป็นการบีบบังคับและทำให้ผู้คนขาดเสรีภาพที่จะทำอะไรบางอย่างตามอำเภอใจจะยังคงดำรงอยู่ แต่ก็ไม่มีผลกระทบอะไรในทางที่จะทำให้บุคคลผู้นั้นรู้สึกแม้แต่น้อยนิดว่าถูกรบกวนให้สูญเสียเสรีภาพ

ขณะเดียวกันสำหรับผู้ที่ยังมีกิเลสตัณหาอุปาทานหนาแน่น อาจจะอยากทำร้ายคนอื่นที่เขาไม่ชอบขึ้นหน้า

ด้วยความโกรธแค้น อยากขโมยทรัพย์สินของคนอื่นด้วยความโลภบ้าง ฯลฯ ถึงจะรู้สึกยึดอัดที่กฎหมายมาจำกัดเสรีภาพอันทำให้ไม่สามารถทำอะไรได้อย่างอิสระตามใจปรารถนา แต่ข้อจำกัดของกฎหมายก็จะไปช่วยขัดเกลากิจใจของผู้คนนั้น ๆ ให้รู้จักการมีตนไม่ทำอะไรตามอำเภอใจ อันจะมีส่วนช่วยขัดเกลากิเลสตัณหาอุปาทานให้เบาบางลดลงได้บ้าง ทำให้เข้าใกล้เสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติมากขึ้น กฎหมายลักษณะเช่นนี้จึงสอดคล้องกับหลักนิติธรรม

ในทางตรงข้าม ถ้ารัฐออกกฎหมายในลักษณะที่ขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานนี้ สมมติออกกฎหมายบังคับว่าเด็กทารกในครรภ์ที่พิสูจน์ได้ว่าอาจจะเกิดมาพิการหรือติดเชื้อร้ายแรง อาทิ ติดเชื้อ HIV เป็นต้น จะต้องทำแท้งเพื่อไม่ให้เด็กเกิดมาเป็นภาระของสังคม กฎหมายลักษณะเช่นนี้ถือว่ายึดแย้งกับหลักนิติธรรม เนื่องจากในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติที่ผู้คนมีกิเลสตัณหาอุปาทานเบาบาง และมีธรรมชาติที่เป็นเช่นนั้นเอง (ตตตา) อันจะไม่ไปเบียดเบียนทำร้ายชีวิตผู้อื่น การบังคับให้ผู้คนต้องกระทำความผิดธรรมชาติเช่นนี้ ย่อมเท่ากับเป็นการละเมิดเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์ และกฎหมายที่มีลักษณะส่งเสริมรวมทั้งอบรมกล่อมเกล้าให้ผู้คนมีจิตใจเยือกเย็นกระตือรือร้น มีกิเลสตัณหาอุปาทานพอกพูนเพิ่มมากขึ้น ก็ย่อมจะทำให้สังคมมนุษย์ห่างไกลจากเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติมากขึ้น ๆ ด้วย เพราะจะต้องพึ่งพิงอาศัยอำนาจรัฐมากขึ้น ในการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมที่มีแนวโน้มจะเบียดเบียนกันรุนแรง อันเนื่องมาจากจิตวิญญาณที่เยือกเย็นกระตือรือร้นและถูกรองรับด้วยกิเลสตัณหาอุปาทานหนาแน่นดังกล่าว

หลักนิติธรรมตามปรัชญาทางสังคมของพุทธศาสนา จึงวางอยู่บนรากฐานของความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ เกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่ควบคุมอยู่เบื้องหลังโครงสร้างส่วนลึกทางสังคม ซึ่งมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาอีกมากมายในเรื่องนี้ อันน่าจะพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในสาขาวิชาแขนงหนึ่งทางนิติปรัชญาได้

ปัญหาเรื่องสิทธิส่วนบุคคล

หากภารกิจในการอบรมกลุ่มคนให้ผู้คนเป็นคนดีเป็นหน้าที่พื้นฐานที่รัฐพึงจักต้องกระทำ เพื่อช่วยให้ผู้คนเข้าถึงเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติมากขึ้น ถ้าเช่นนั้นหากรัฐจะใช้อำนาจบังคับให้ผู้คนเสียสละเพื่อสังคมส่วนรวม อาทิ การโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลไปเป็นของสังคมส่วนรวม เพื่อผู้คนจะได้ไม่ต้องแก่งแย่งทรัพย์สินสมบัติและเอาวัดเอาเปรียบกันด้วยความโลภ ฯลฯ เหล่านี้จะเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาทางสังคมของพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาหรือไม่

สำหรับปัญหาเรื่องนี้ ในประการแรก พุทธศาสนาเชื่อว่ามิถุนธรรมชาติดของกรรมที่ควบคุมอยู่เบื้องหลังความเป็นไปต่างๆ ของมนุษย์ นัยแฝงของกฎธรรมชาติดังกล่าว ก็คือสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ที่พึงจะได้รับ ความคุ้มครองจากกฎนี้ คนที่ทำความดี ก็พึงจะต้องได้รับกุศลวิบากจากการทำความดีนั้นๆ ไม่ช้าก็เร็ว (โดยการเหนี่ยวนำของแรงสนามจากกุศลวิบากตามกฎธรรมชาติของกรรมที่ได้กล่าวมาตอนแรก) และย่อมจะเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่บุคคลผู้นั้นจะพึงได้เสวยผล จากกุศลวิบากดังกล่าว

การประกันสิทธิส่วนบุคคล จึงเป็นสาระสำคัญเรื่องหนึ่งในหลักแห่งนิติธรรมที่รัฐพึงจักต้องปฏิบัติ เพื่อรองรับกฎธรรมชาติของกรรมนี้ เพราะถ้าปราศจากสิทธิส่วนบุคคล อาทิ การมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล เป็นต้นคนทำดีหรือทำชั่วคนขยันทำงานหรือคนเกียจคร้าน ฯลฯ ก็ได้รับผลเท่ากันคือไม่มีความแตกต่างอะไรในสิทธิแห่งทรัพย์สินที่ได้รับ ดังนั้นก็ย่อมเป็นการผิดกฎธรรมชาติของกรรม และผิดต่อโครงสร้างของแรงสนามแห่งวิบากกรรมที่ดำรงอยู่ ซึ่งรัฐเช่นนี้จะผิดไปไม่ได้นาน

กฎหมายที่รัฐออกมายกเลิกทำลายสิทธิในสถาบันกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนบุคคลอันขัดต่อหลักนิติธรรมนี้ จะทำให้มนุษย์ห่างไกลจากเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติมากขึ้นด้วย เพราะถ้าคนทำดีหรือทำชั่ว ขยันหรือเกียจคร้าน แล้วไม่ได้รับผลอะไรแตกต่างกันในสิทธิที่พึง

จะได้รับจากการกระทำนั้น ผู้คนก็จะพากันทำชั่วมากกว่าทำดี และจะพากันขี้เกียจมากกว่าขยัน เนื่องจากเป็นสิ่งที่กระทำได้ง่ายกว่า (เพราะสอดคล้องกับกิเลสตัณหาอุปาทานที่ยืนพื้นอยู่ในจิตวิญญาณของผู้คนอยู่แล้ว) ส่งผลให้กิเลสตัณหาอุปาทานในโครงสร้างส่วนลึกทางสังคมขยายตัวเพิ่มขึ้น ทำให้เสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์มีลดน้อยลง ดังตรรกะที่ได้กล่าวถึงในอัครคัมภีร์สูตร

นอกจากนี้ ถ้ามนุษย์ไม่มีสิทธิในทรัพย์สินแล้ว จะมีโอกาสทำทานเพื่อชำระความโลภได้อย่างไร ทั้งนี้ เพราะเงื่อนไขของการบริจาควัตถุทานจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อต้องมีสิทธิในทรัพย์สินนำมาก่อน สิทธินี้จึงเป็นพื้นฐานที่ติดตัวมากับมนุษย์ตามกฎธรรมชาติของกรรม

อย่างไรก็ตาม ถ้ารัฐออกกฎหมายมาคุ้มครองสิทธิในสิ่งที่ไม่พึงจะได้รับตามกฎธรรมชาติของกรรม กฎหมายนั้นก็จะกลายเป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักนิติธรรมด้วย เช่นถ้าออกกฎหมายที่เปิดช่องคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของคนที่ถูกจริตคอรัปชั่น คนที่ร่ำรวยจากอาชีพการผลิตอบายมุขสิ่งเสพติดต่างๆ ที่มอมเมาสังคม ฯลฯ เมื่อกฎหมายไปคุ้มครองให้คนทำชั่วแล้วกลับได้ดี มีชีวิตอย่างมั่งคั่งสุขสบาย ผู้คนก็จะพากันเอาอย่างทำความชั่วตาม ผลที่สุดกิเลสตัณหาอุปาทานของผู้คนก็จะขยายตัวเพิ่มมากขึ้น และทำให้เสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์ถูกทำลาย

ฉะนั้นแม้เรื่องสิทธิส่วนบุคคลนี้จะเป็นสาระสำคัญในปรัชญาทางสังคมของพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานที่พึงจักต้องมีอยู่ในสังคมและได้รับการคุ้มครองจากอำนาจรัฐ แต่ก็จะต้องควบคุมให้มีอยู่อย่างเหมาะสม โดยสอดคล้องกับกฎธรรมชาติของกรรม และสิทธิตามธรรมชาติอันเนื่องมาจากกฎของกรรม จึงจักต้องด้วยหลักแห่งนิติธรรม และนำความสันติสุขตลอดจนเสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติมาสู่มนุษย์

ในประการต่อมา สิ่งที่ต้องสังวรก็คือ การบังคับให้ผู้คนทำสิ่งที่ดีนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นความดีเสมอไป

เหมือนครูที่จับมือเด็กให้เขียนตัวอักษรได้อย่างสวยงาม บรรจง ผลงานดังกล่าวย่อมไม่อาจจะถือเป็นผลงานของเด็กคนนั้นได้จันใด การบังคับให้ผู้คนทำความดี อาทิ การสละทรัพย์สินที่มีอยู่เพื่อสังคมส่วนรวม เป็นต้น ก็ไม่อาจจะถือเป็นคุณกรรมที่พึงส่งผลให้เกิดกุศลวิบากแก่บุคคลผู้นั้น โดยเสมอไปจันนั้น หากจิตใจของผู้ที่ถูกบังคับดังกล่าว ไม่ได้เห็นดีเห็นงามกับการกระทำที่เป็นความดีนั้นๆ การถูกบังคับให้เสียสละ ด้านนอกจากไม่ได้ช่วยลดละความโลภให้น้อยลงแล้ว ยังก่อให้เกิดความพยายามผูกโกรธมากขึ้นด้วย ในกรณีเช่นนี้การบังคับให้ผู้คนกระทำความดี ก็จะกลายเป็นอกุศลกรรมมากกว่าเป็นคุณกรรม และจะส่งผลให้เสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์ถูกทำลาย

ด้วยเหตุนี้แม้การทำความดีจะเป็นสิ่งที่ดี แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะอาศัยอำนาจรัฐบีบบังคับให้เกิดขึ้น ยิ่งมนุษย์แต่ละคนมีธรรมชาติที่แตกต่างกันโดยภูมิหลังทางจิตวิทยา สังคมวิทยา และระดับสภาวะของอินทรีย์ผลที่ไม่เท่าเทียมกัน การจะอาศัยอำนาจจากภายนอกบังคับให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นคุณความดีเหมือนกันหมด ก็เหมือนการบังคับให้ทุกคนกินยาที่เป็นสูตรสำเร็จเพียงขนานเดียว ในขณะที่แต่ละคนอาจจะมีลักษณะประเภทและขนาดของโรคที่แตกต่างกัน ซึ่งการทำให้เช่นนี้มีโอกาสจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดีในภาพรวม โดยหลักการแห่งปรัชญาทางสังคมของพุทธศาสนา จึงเคารพในสิทธิและให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาต่างๆ อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้ว่าไม่เคยปรากฏตัวอย่างใดเลยที่พระพุทธเจ้าทรงมีลูกศิษย์เป็นกษัตริย์อยู่หลายแคว้น ในสมัยพุทธกาล จะสนับสนุนให้มีการอาศัยอำนาจรัฐบีบบังคับให้ผู้คนหันมาศรัทธา นับถือพุทธศาสนา

แต่ถ้ารัฐจะอาศัยสภาพบังคับในบางระดับที่เหมาะสม เพื่อเป็นเครื่องในการอบรมกล่อมเกลာให้ผู้คนมีกิเลสตัณหาอุปาทานเบาบางลงน้อยลง เหมือนครูที่จับมือเด็กเขียนหนังสือ เพื่อเป็นวิธีการหนึ่งในการ

สอนเด็กคนนั้น (ซึ่งเหมาะกับการใช้วิธีสอนแบบนี้) ให้เขียนหนังสือเป็น กรณีเช่นนี้ก็เป็นที่พึงกระทำได้

ถ้ารัฐสามารถอบรมกล่อมเกลာให้ผู้คนมีกิเลสตัณหาอุปาทานเบาบาง แล้วผู้คนพากันสละทรัพย์สินส่วนตัว เพื่อโอนเข้าเป็นกองกลางของสังคมด้วยความเต็มใจ จากนั้นค่อยเฉลี่ยแบ่งปันนำมาใช้สอยหรือบริโภคตามความจำเป็น โดยไม่ใช่แบ่งปันตามความสามารถที่หามาได้ (from each according to his ability, to each according to his needs) นั่นก็คือเป้าหมายในอุดมคติของสังคมนุชย์

ตัวอย่างเช่นในระบบสังคมสงฆ์ จะมีวินัยที่เคร่งครัดและมีวัฒนธรรมในการควบคุมไม่ให้สมาชิกของสังคมสงฆ์มีทรัพย์สินส่วนตัว เมื่อสงฆ์มีบทบาทได้อาหารอะไรมา หรือมีผู้ถวายสิ่งใดมาให้ โดยบางท่านอาจได้ลาภมามาก บางท่านก็ได้มาน้อย แต่เมื่อได้รับมาแล้วก็นำมารวมกันเป็นกองกลางของสงฆ์ แล้วค่อยแบ่งปันไปบริโภคหรือใช้สอยตามความจำเป็นของแต่ละท่านที่มีไม่เท่ากัน นี่ก็คือตัวอย่างของสังคมในอุดมคติที่มีแบบอย่างให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในอารยธรรมของมนุษย์ และถึงแม้วินัยของสงฆ์จะเป็นสภาพบังคับทางสังคมที่เคร่งครัดเหมือนการละเมิดเสรีภาพส่วนบุคคลหลายเรื่อง แต่การเข้ามาอยู่ภายใต้สภาพบังคับทางสังคมที่เคร่งครัดทางวินัยสงฆ์เพื่อการขัดเกลาจิตวิญญาณของผู้คนดังกล่าว ก็เป็นเสรีภาพที่แต่ละคนจะเลือกตัดสินใจด้วยความอิสระ เมื่อเข้ามาอยู่ภายใต้สภาพบังคับของสังคมสงฆ์แล้วทนอยู่ต่อไปไม่ได้ ก็มีอิสระเสรีที่จะบอกคืนสิกขาขอลาออกจากการควบคุมบังคับภายใต้วินัยสงฆ์เมื่อใดก็ได้

ปัญหาเรื่องความเสมอภาคและความยุติธรรม

จากพื้นฐานทางปรัชญาสังคมของพุทธศาสนา ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าความเสมอภาคไม่ใช่อยู่ที่ทุกคนมีอะไรเท่าเทียมเสมอเหมือนกันหมด และความยุติธรรมก็ไม่ใช่ว่าทำให้ทุกคนในสังคมมีอะไรที่เท่าเทียมเหมือนกันหมดด้วย

ความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาของพุทธศาสนา อยู่กับการส่งเสริมให้คนที่ทำความดีได้รับผลจากกุศลวิบากของความดี ในสัดส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับกรรมนั้นๆ และส่งเสริมให้คนที่ทำความชั่วได้รับผลจากอกุศลวิบากของความชั่ว ในสัดส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับการกระทำกรรมชั่วดังกล่าว การพยายามทำให้คนทุกคนมีอะไรเท่าเทียมเสมอเหมือนกันหมด แม้แต่ในด้านวัตถุธรรม ไม่ถือเป็นความยุติธรรม เพราะขัดแย้งกับกฎธรรมชาติของกรรม

ถึงแม้กฎธรรมชาติของกรรมจะควบคุมให้คนที่ทำกุศลกรรม ได้รับผลจากกุศลวิบาก และคนที่ทำอกุศลกรรมก็ได้รับผลจากอกุศลวิบาก ในสัดส่วนและทิศทางที่สอดคล้องกับกรรมนั้นๆ เสมอ แต่เนื่องจากแรงสนามของวิบากกรรมที่ถูกเหนี่ยวนำให้เกิดขึ้นจากการทำกรรมต่างๆ จะปลดปล่อยพลังศักยภาพของแรงสนาม หรือปลดปล่อยภาวะแฝงของวิบากกรรม ให้ปรากฏตัวสู่ภาวะจริงโดยหมดสิ้นเมื่อไรนั้น เป็นกลไกที่สลับซับซ้อนเกินกว่าจะคาดคำนวณได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าถือเป็นเรื่องอัจินไตย

ฉะนั้น ถ้ารัฐได้ใช้อำนาจส่งเสริมคนที่ทำกรรมดีให้ได้รับผลตอบแทนที่เป็นกุศลวิบาก และลงโทษคนที่ทำกรรมชั่วให้ได้รับผลตอบแทนที่เป็นอกุศลวิบาก ในสัดส่วนที่ถูกต้องเหมาะสม ก็จะเป็นการเร่งรัดผลวิบากของกรรมและจำลองโครงสร้างแห่งกฎธรรมชาติของกรรมที่เป็นนามธรรม สื่อแสดงให้ผู้คนในสังคมได้ประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นภายใต้หลักแห่งนิติธรรมทางสังคม อันจะมีผลอย่างมากในการช่วยอบรมกล่อมเกล้าให้ผู้คนประจักษ์ถึงสัจจะของกรรมและพากันทำความดี ลดละความชั่ว ชำระจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์ จนสามารถเข้าถึงเสรีภาพที่มีอยู่ในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติได้ เมื่อกิเลสตัณหาอุปาทานของผู้คนได้รับการชำระให้เบาบางลดน้อยลงในที่สุด

ถึงแม้พุทธศาสนาไม่เห็นด้วยที่จะใช้อำนาจรัฐบีบบังคับให้ทุกคนในสังคมมีอะไรเสมอภาคเท่าเทียมกันหมด

อาทิ การมีทรัพย์สินสมบัติซึ่งเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดของความเท่าเทียมกัน เป็นต้น เพราะอาจเป็นการละเมิดต่อสิทธิตามธรรมชาติอันเนื่องมาจากกฎธรรมชาติของกรรม แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนาจะเห็นดีเห็นงามกับสังคม ที่มีโครงสร้างความแตกต่างของช่องว่างทางเศรษฐกิจมาก เกิดชนชั้นต่างๆ ที่เกื้อหนุนให้ใครมียวสาวได้สาวเอา คนที่ร่ำรวยก็รวยล้นฟ้า ใช้ชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย คนที่ยากจนก็อดอยากแทบจะไม่มีอาหารกินประทังชีวิต

ตรงข้ามนี้แผ่จากปรัชญาทางสังคมของพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่าควรลดช่องว่างของโครงสร้างทางสังคมแบบนี้ เพราะโครงสร้างทางสังคมที่มีช่องว่างความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงมากดังกล่าว ย่อมจะเอื้อให้กิเลสตัณหาอุปาทานของผู้คนในสังคมเจริญงอกงามมากขึ้น เนื่องจากคนรวยก็จะใช้ชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อหลงใหลในการบริโภค รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สะสมกิเลสตัว “โลภะมูล” หรือ “ราคะมูล” ให้พอกพูนเพิ่มมากขึ้นๆ ส่วนคนที่ยากจน ซึ่งมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ยากลำบาก ก็จะสั่งสมความโกรธแค้นพยาบาทต่อคนร่ำรวยที่เอาวัดเอาเปรียบ ขูดรีดตักตวงเอามูลค่าส่วนเกินจากแรงงานของพวกเขาไป ทำให้กิเลสตัว “โทสะมูล” เจริญพอกพูนเพิ่มมากขึ้นๆ อีกเช่นกัน

ขณะที่นัยแฝงของกฎธรรมชาติเรื่องกรรม ชี้ให้เห็นว่าความร่ำรวยของผู้คนอาจมีที่มาจากเหตุปัจจัย ๓ ทาง คือ

๑. เกิดจากบุญเก่าที่ติดตัวมาแต่อดีต (เหมือนการเบิกเอาเงินที่ฝากธนาคารมาใช้)
๒. เกิดจากบุญใหม่ที่ได้มานะบากบั่นสร้างกุศลกรรมในปัจจุบัน
๓. เกิดจากบาปใหม่ที่ไปเอาวัดเอาเปรียบคนอื่นมา แต่อกุศลกรรมนั้นยังไม่ได้ส่งผลให้ปรากฏ (เหมือนการไปกู้เงินจากธนาคารมาใช้สอยบริโภค เมื่อยังไม่ถูกทวงหนี้ ก็ดูเหมือนยังเป็นชีวิตที่สุขสบาย)

ตามหลักการนี้ พุทธศาสนาไม่สนับสนุนการที่มีว แต่คอยกินบุญเก่าอยู่ แม้จะเป็นสิทธิอันชอบธรรมตาม ธรรมชาติของกรรมที่บุคคลผู้นั้นจะพึงได้รับก็ตาม เพราะ เป็นความประมาทซึ่งเป็นทางมาแห่งความเสื่อม ยิ่งการ สร้างบาปใหม่ ร่ำรวยจากการเบียดเบียนเอาวัดเอาเปรียบ คนอื่น ก็ยังเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาห้ามไว้ การมานะบากบั่น สร้างบุญใหม่ให้สะสมพอกพูนเพิ่มมากขึ้น ๆ จึงเป็นวิถี ทางที่พุทธศาสนาส่งเสริมสนับสนุน

ในระบบสังคมของชาวพุทธจึงควรส่งเสริมให้มีการลดช่องว่างทางสังคม (เพื่อให้เกิดโครงสร้างทาง สังคมที่เอื้ออำนวยต่อการอบรมกล่อมเกล่าให้กิเลส ตัณหาอุปาทานของผู้คนเบาบางลง และไม่เกิดโครงสร้าง ทางสังคมที่มีช่องว่างความแตกต่างระหว่างชนชั้นมาก อันเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อความเจริญงอกงาม ของกิเลสตัณหาอุปาทานตามที่กล่าวมา) ด้วยการเก็บ ภาษีต่าง ๆ อาทิ ภาษีทรัพย์สิน และภาษีมรดก เป็นต้น

เพราะสำหรับคนที่มีบุญเก่า เกิดมาร่ำรวย ถึงรัฐ จะเก็บภาษีทรัพย์สินและภาษีมรดกไปส่วนหนึ่ง แร่ง สนามของบุคคลวิบาก (หรือภาวะแผ่ของบุคคลวิบาก) นั้น ก็ยังคงมีอยู่เพื่อรอจังหวะเวลาที่จะคลี่คลายปรากฏต่อไป อาจส่งผลให้ทำงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จง่ายดาย มีความมั่งคั่งร่ำรวยมากขึ้นในภายหลัง การเก็บภาษี เช่นนี้จึงไม่ได้ไปผินกฎธรรมชาติของกรรมแต่อย่างใด และไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม

ขณะเดียวกันสำหรับคนที่เกิดมาร่ำรวยโดยไม่เคย เฝือกกับความทุกข์ยากลำบากมาก่อน โอกาสที่จะมี ความประมาท ไม่เห็นอกเห็นใจคนยากจน (เพราะไม่เคยรู้รสชาติว่าความทุกข์ยากลำบากนั้นมีลักษณะที่ น่าเห็นใจอย่างไร) แล้วอาศัยทุนเดิมที่มีอยู่เป็นเชื้อใน การดูดเอามูลค่าส่วนเกินจากแรงงานของคนอื่นมา สะสม ความมั่งคั่งร่ำรวยให้กับตนเองเพิ่มมากขึ้น ๆ กลาย เป็นการสร้างความร่ำรวยจากบาปใหม่ตามแนวทางที่ ๓ ก็จะมีโอกาสเป็นไปได้ง่ายขึ้น ฉะนั้นการเก็บภาษีมรดก

และภาษีทรัพย์สินในกรณีเช่นนี้ จะช่วยทำให้คนที่มี บุญเก่าดังกล่าวมีความประมาทน้อยลง และชวนชวน ทำงานเพื่อสร้างบุญใหม่ตามแนวทางที่ ๒ มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การที่รัฐไปเก็บภาษีทรัพย์สินใน ส่วนที่เป็นสิทธิอันชอบธรรมตามกฎหมายชาติเรื่องกรรม จากผู้คนมาเช่นนี้ จะเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามหลัก นิติธรรมมากเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่ารัฐจะนำเงินภาษี ดังกล่าวไปใช้จ่ายในด้านไหนด้วย ถ้าเป็นการใช้จ่ายใน หลักการที่จะช่วยสนับสนุนให้ผู้คนในสังคมมีกิเลส ตัณหาอุปาทานเบาบางลงน้อยลง ก็เป็นสิ่งที่สอดคล้อง กับหลักนิติธรรม เพราะหากบุคคลที่ถูกเก็บเอาภาษีไป ดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับการอบรมกล่อมเกล่าให้มี กิเลสตัณหาอุปาทานลดน้อยลงจากกิจกรรมของรัฐ ก็ ย่อมจะไม่มีจิตเป็นอกุศลคิดโกรธแค้นที่ต้องเสียภาษี นั้น ๆ ไปหรือถึงแม้ผู้นั้นจะไม่มีกิเลสตัณหาอะไรลดน้อยลง แต่ถ้าวรัฐทำให้สมาชิกคนอื่นของสังคมมีกิเลสตัณหา อุปาทานเบาบางลดลงได้ ผู้คนก็จะอยู่กันอย่างสันติ ไม่ มาเบียดเบียนคนที่เสียภาษีไปนั้น เมื่อเขาได้รับ ประโยชน์ตอบแทนเช่นนี้ ก็จะไม่มีความคิดเป็นอกุศลคิดโกรธ แค้นที่ต้องเสียทรัพย์สินบางส่วนไปอีกเช่นกัน การใช้ จ่ายเงินภาษีที่รัฐเก็บจากประชาชนในกรณีเช่นนี้ ก็จะเป็นไปโดยสอดคล้องกับหลักนิติธรรม อันจะส่งผลให้ สังคมเกิดสันติสุข และเข้าใกล้เสรีภาพในภาวะดั้งเดิม ตามธรรมชาติมากขึ้น

ส่วนกิจกรรมใดของรัฐที่จะเอื้อต่อการอบรมกล่อม เกล่าให้กิเลสตัณหาอุปาทานของผู้คนลดน้อยลงนั้น เป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องที่ต้องพิจารณาในปรัชญาทางสังคม ของพุทธศาสนา แต่อย่างน้อยการสร้างหลักประกันใน ชีวิตและทรัพย์สิน การสร้างงานให้ผู้คนมีสัมมาอาชีพ มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีการศึกษาที่เหมาะสม ฯลฯ เหล่านี้ก็น่าจะเป็นภารกิจพื้นฐานที่รัฐต้องปฏิบัติ เพื่อช่วยเอื้อให้ผู้คนในสังคมได้มีโอกาสพัฒนาจิตวิญญาณ ของตนเองให้เข้าใกล้เสรีภาพในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติ มากยิ่งขึ้นโดยสะดวกต่อไป

บทสรุป

ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีการลดละความต้องการส่วนเกินในชีวิตของผู้คนให้ลดน้อยลง ในทางหนึ่ง และเพิ่มศักยภาพในการสรรค์สร้างสิ่งตอบสนองความต้องการของผู้คนให้มากขึ้นในอีกทางหนึ่ง เหมือนขาของกรไก ๒ ข้าง ที่ต้องร่วมกันในการตัดกระดาษ ถ้าผู้คนยังมีความต้องการส่วนเกินอยู่มาก รู้สึกว่าตนเองขาดแคลนไม่พอเพียง เงินที่หามาได้ก็หมดไปกับอบายมุขสิ่งเสพติดต่าง ๆ ที่ตนเองยังหลงติดอยู่ ดังนั้นความพอเพียงก็ย่อมจะไม่บังเกิดขึ้น ขณะเดียวกันถ้าผู้คนไม่พัฒนาสติปัญญาความรู้ ความสามารถที่จะสรรค์สร้างผลผลิต การมีกินมีใช้อย่างพอเพียงก็ยากจะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์เช่นกัน

รากฐานความคิดทางปรัชญาสังคมของพุทธศาสนา คือ สิ่งที่รองรับระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้ เนื่องจากการลดละกิเลสตัณหาอุปาทานอย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรม จะเป็นการลดละความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ให้น้อยลงในทางหนึ่ง ขณะเดียวกันจะไปปลดปล่อยศักยภาพอันไพศาลของมนุษย์ ที่ถูกดึงเอาไปกักเก็บไว้เพื่อกดขี่ข่มขู่บังคับไม่ให้ภาวะแผ่ของปัญญา (หรือภาวะแผ่ของความบิบบั่นเป็นทุกข์ต่าง ๆ) ปรากฏตัวสู่ภาวะจริง ศักยภาพอันไพศาลของมนุษย์ที่ได้รับการปลดปล่อยออกมา นี้ จะช่วยสรรค์สร้างให้เกิดผลผลิตอย่างเหมาะสม

และพอเพียงสำหรับสมาชิกทุกคนของสังคมได้บริโภค โดยไม่ต้องอยากขาดแคลน

สิ่งที่พึงจักต้องกระทำต่อไปก็คือ การพัฒนาองค์ความรู้ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง จากรากฐานทางปรัชญาสังคมของพุทธศาสนานี้ให้สมบูรณ์ เพื่อให้เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ของความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ที่ช่วยชี้นำการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของมนุษย์จากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีที่ครอบงำโลกปัจจุบันอยู่

บนพื้นฐานของภารกิจดังกล่าว การศึกษาพุทธศาสนาในปัจจุบัน จะต้องก้าวเลยไปอีกขั้นตอนหนึ่ง ไม่ใช่เพียงแต่การศึกษาในเชิงประวัติความคิดทางพุทธปรัชญาเท่านั้น แต่จะต้องก้าวเลยไปสู่การศึกษาวิจัยปรากฏการณ์รวมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ในบริบทของสังคมปัจจุบัน ที่มีต่อการขัดขวาง หรือการเสริมสร้างให้กิเลสตัณหาอุปาทานในโครงสร้างส่วนลึกทางสังคมของมนุษย์เจริญงอกงามเพิ่มมากขึ้น แล้วพัฒนาองค์ความรู้ที่สมบูรณ์สำหรับชี้นำแนวทางกำหนดนโยบายด้านต่าง ๆ ของรัฐ เพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์ไปสู่ทิศทางที่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของกิเลสตัณหาอุปาทาน เกิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง และนำประชาคมมนุษย์ให้เข้าใกล้แก่นสารของเสรีภาพที่ในภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติโดยสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น

การอ้างอิง

๑. ดู "พระราชดำรัสพระราชนัดดาเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ : คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชน ปี ๒๕๔๑ และทฤษฎีใหม่", จัดพิมพ์โดยสำนักงานจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และคณะ, ๒๕๔๑
๒. แนวการอธิบายหลักพุทธธรรมของสำนักสันติอโศกมีลักษณะเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่อย่างไร ดู ศูนย์ เศรษฐ์บุญสร้าง, "การประยุกต์แนวความคิดเรื่องเกมภาษาของวิตเกนสไตน์ ในการอธิบายเรื่องความหมายในภาษาศาสตร์ : ศึกษาเฉพาะกรณีภาษาของสำนักสันติอโศก", วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗
๓. ดู กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๒.) หน้า ๖๑-๗๕

๔. การอธิบายกระบวนการในหลักสมาธิธรรมคองค์ ๘ หรือหลักไตรสิกขาในลักษณะเป็นพลวัต และเป็นองค์รวม ซึ่งขยายความจากมหาจิตตาวิสกฐิตินี้ คือสาระสำคัญในการอธิบายหลักพุทธธรรมตามกระบวนการของสำนักสันติอโศก ซึ่งทำให้ความหมายของคำว่า “สมาธิ” ในกระบวนการของสำนักสันติอโศก แตกต่างจากความหมายของ “สมาธิ” ในกระบวนการของพุทธศาสนากระแสหลักลัทธิเถรวาทที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย ดูรายละเอียดการขยายความกระบวนการเรื่องนี้ใน อารมณ์ ทุกกะมาน (ผู้เรียบเรียง), สมาธิพุทธ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๒๖.)

๕. สำนักสันติอโศกอธิบายความหมายของศีลข้อ ๕ ว่า สุรา หมายถึงการติดความเมาเมาอย่างหยาบ เมาเริ่เป็นความติดอย่างกลาง และมีชะเป็นการติดความเมาเมาอย่างละเอียด ซึ่งความติดทั้ง ๓ ระดับนี้ ล้วนนำไปสู่ความประมาทต่อการเข้าถึงแก่นสารของชีวิต

